

Stj. Av. Gülay ASLAN ALBAYRAK

Osmanlı'nın Minyatür Sarayları

KUŞLARI SEVEN, KORUYAN ve değer veren Osmanlı, onlara barınacakları köşkler, saraylar yaptırmıştır. Kuşları fırtınadan, yağmurdan, çamurdan, yakıcı güneşten, kedi köpek gibi hayvanlardan korumak için yapılan bu evler, yapıların güneş alan dış cephelerine yerleştirilmekte, cephe estetiğinin yanı sıra kuşların yaşantılarına uygunluğu da planlanmaktaydı.

Kuş evleri, Osmanlı'nın sevgi ve merhame-tini göstermenin yanı sıra, Türk sanatını şekil-lendiren sanatkârların ince zevkini, geniş hayal gücünü, ayrıntılara verdiği önemi ve dönemin mimari anlayışını gözler önüne serer. Genel-likle serçe, saka, kırlangıç, güvercin ve leylekler için tasarlanan kuş evleri, önceleri cami, med-rese, kütüphane, han, hamam, türbe, köprü, kilise, sinagog ve sarayları süslemiş, ardından evlere de yapılmaya başlanmıştır. Kuş evleri, genellikle tuğla, kiremit, taş gibi malzeme-ler kullanılarak yapılmış, zaman içinde zarar görse de günümüze varabilmiş; ahşap evle-ri minik sarayları ise çıkan yangınlar sonucu yok olmuştur.

Minyatür saraylarda kuşların içinde dola-şabileceği, inip çıkabileceği yollar vardır. Her yapıda farklılık gösteren kuş evlerinde konsol-lar üzerine kurulmuş cumba biçimli çıkıntılar, balkonlar, kemerli pencereler, çatılar, kubbeler, yemlikler, suluklar bulunur.

"Kuş sarayı", "serçe sarayı" ve "kuş köşkü" adı da verilen yapılar, Osmanlı mimarisinde 17. yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye baş-lamış ve 18. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılmış olan kuş evlerine, İstanbul başta olmak üzere, Edirne'den Doğu Beyazıt'a kadar birçok yerdeki yapılarda rastlanılır. Kuş sarayları, batıdaki kadar heykel ve kabartma kullanmayan Osmanlı mimarisinin, çok ağır başlı olan dış cephelerini de hareket-lendirmiş ve süslemiştir.

Kuş evlerini iki sınıfa ayırabiliriz: Bunlardan ilki; taş veya almalı duvara oyulan yuvalar ve odacıklar veya tuğlaları çeşitli yönlere oturtu-rak yapılmış hücreler şeklindeki basit yapılar-dır. Küçük kemerlerle girişi sağlanan gözleri vardır. Bunlar dışarıdan bakıldığında sıradan bir oyuk veya delikten ibaret görünür. Topkapı

Saray avlu duvarı, Atik Ali Paşa, Süleymaniye, Sultanahmet Camisi gibi büyük camilerde ve daha pek çok tarihi yapıda bu kuş evlerine rastlamak mümkündür. İkincisi ise duvar etine giydirilen, monte edilen, bir konsol üzerine oturtulmuş kûfeki taşı, ahşap, mermer, tuğla, sıva gibi malzemelerle ve değişik mimari tekniklerle yapılmış minyatür yapılarıdır. Bunlar; cumbalı, kemerli kapılı, merdivenli, kafesli veya vitray pencereleri olan, balkon ya da etrafını saran revaklarıyla, kubbe veya çatıyla örtülmüş küçük birer köşk hatta saray şeklindedir. Türk mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan bu tarz kuş sarayları, sanat tarihçileri tarafından "Heykel sanatına yaklaşan tasarımlar" olarak görülmektedir.¹

Kuş evlerinin ilk örnekleri Bursa'dadır. Ancak çarpık kentleşme, kuş evlerinin bakımının iyi yapılamaması; gübrelere temizlenmemesi, çatlak ve kırıkların göz ardı edilmesi yüzünden günümüze kadar çok azı ulaşabilmiştir. Kuş evlerinin Bursa'daki bu son örnekleri Emir Sultan ve Yeşil Cami duvarlarındadır.

Fatih şehri İstanbul, kuş evlerinin en güzel örneklerine sahiptir. Bunlar o kadar güzel, o kadar ince eserlerdir ki kaynaklara "hayal evler" veya "hayal mimarisi kuş evler" diye geçmiştir. Kaynaklara göre, bu hayal evlerin en güzelleri Üsküdar'dadır.²

Mimar Sinan'ın şaheseri Süleymaniye Camisi'nin taş duvarları arasında yapılmış olan delik biçimindeki kuş köşkleri, klasik devrin ilgi çekici örnekleri arasındadır. Oldukça basit ve sade görünüme sahip olan bu köşkler, caminin en çok güneş alan ve rüzgâr tutmayan yerlerine yapılmıştır.

Eyüp semtinde bulunan Mihrişah sebilineki kuş köşkü ise; tek bir konsol üzerine

oturtulmuş, cumbalı ve süslü bir görünüme sahiptir. Eyüp Sultan Camisi'nin mihrap cephesi duvarlarında çok sayıda kuş köşkü vardır. Yine Eyüp'teki Mihrişah Sultan imaretinin kubbe saçaklarında ve mezarlık cephesi duvarında, yan yana delik şeklinde kuş köşklere görülür.

İstanbul'un bilinen en eski kuş köşklere 1504'te inşa edilen Bali Paşa Camisi'nde bulunmaktadır. Bugün Fatih Millet Kütüphanesi olarak bilinen Feyzullah Efendi Medresesi'nin caddeye bakan cephesinde bir dizi kuş köşkü göze çarpar. Üç konsol üzerine oturtulmuş ve meyilli bir çatı ile örtülen köşkler tamamen tuğladan yapılmıştır. Medresenin arka cephesinde ise taştan oyulmuş yıldız motifleriyle süslü başka bir kuş köşkü görülür.

Fatih Camisi'nin mihrap cephesindeki kuş köşklere, taştan iki göz olarak oyulmuş en güzel minyatür kuş köşklere örnekleri arasında bulunur. 17. yy. mimarlarından Davut Ağa'nın Saraçhane'de inşa ettiği Gazanfer Ağa Medresesi, değişik biçimlerdeki kuş köşklere sahip ilginç bir mekândır. Taş ve tuğladan inşa edilmiş olan medresenin kubbe aralarında kule şeklinde yapılmış kuş köşklere yer alır.

Türk-İslam kültürünün bir parçası olan kuş köşklere, İstanbul'daki bazı Musevi ve Hristiyan yapılarında da rastlanılır. Fener'deki Ayios

Manastırı'nda bulunan kuş köşklere küçük bir pencere içine göz göz oyulmuş petek biçimindedir. Türk üslubunun tipik özelliklerini yansıtan köşkler, başka hiçbir Hristiyan yapılarında görülmez. Balat semtindeki Ahrıda Sinagogu'nda bulunan kuş köşklere yapının arka cephesindeki pencerelerin yanında bulunur. Çift konsol üzerine oturtulmuş olan köşkler iki gözlü evciklerden oluşur.

18. yy. eseri olan Taksim Su Maksemi üzerindeki kuş köşklere kesme taştan ve simetrik olarak yapılmıştır. Yuvarlak kemerli pencerelerle çevrili saçaklar üzerinde kulemsi bir örtü görüntüsündedir.

¹ [http://www.habitat.org.tr/insanyerlesimleri/mimarlik-H.Örcün Barışta, Kuşevleri, Dünyanın Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 5, . s. 44, 133-Meliha Şen, Asiyanbul, sayı 1, 2008, s. 42-45.](http://www.habitat.org.tr/insanyerlesimleri/mimarlik-H.Örcün%20Barışta,%20Kuşevleri,%20Dünyanın%20Bugüne%20İstanbul%20Ansiklopedisi,%20c.5,%20s.44,%20133-Meliha%20Şen,%20Asiyanbul,%20sayı%201,%202008,%20s.42-45.)

² [http://www.dunyabulteni.net/Kübra Demiray-Dünya Bülteni /Tarih Servisi](http://www.dunyabulteni.net/Kübra%20Demiray-Dünya%20Bülteni/Tarih%20Servisi)

Laleli'deki Sultan III. Mustafa ve III. Selim türbeleri üzerinde yer alan köşk, barok tarzda yapılmıştır. İki katlı olan kuş köşk 16 pencerele bir yapıya sahiptir. Köşk, büyük alemlü üç kubbe ile tamamlanmıştır.

Beyazıt'ta Hasan Paşa Medresesi'ndeki kuş köşkü, çifte minareli bir selâtin cami görünümündedir. İki katlı olan kuş köşkünün orta kısmı bitki ve on iki köşeli yıldız motifleri ile süslenmiştir.

Ayasofya'nın avlusunda Sultan I. Mahmut tarafından yaptırılan "Sıbyan Mektebi"nin saçak altındaki bir dizi kuş köşkü oldukça yalın bir biçimde yapılmıştır.

Darphane-i Amire binasının dış avlusunda bulunan kuş köşkü üç cepheli ve iki katlıdır. İnce iki konsolla desteklenen balkonun ortasından altı görülür. İç avludaki kuş köşkü, süslü kubbeleri, ince sütunları, balkonları, kemerli pencereleriyle İstanbul'daki en zarif ve estetik kuş köşküdür.

Haydarpaşa İskelesi'nin çatısındaki minyatür iki kuleyi andıran kuş köşkleri, Mimar Vedat Tek tarafından 1906 yılında yapılmıştır. Beyaz mermerin kullanıldığı köşkların sivri kemerli sekiz penceresi bulunur.

Sultan III. Selim'in 1805 yılında yaptırdığı Üsküdar'daki Selimiye Kışla Camisi'nin mihrap cephesinde bulunan iki kuş köşkü oldukça süslü, barok mimari özellikler gösterir. Sivri kemerli, geometrik şekillerle bezeli pencereleri

ve dalgalı geçişleriyle son dönem Osmanlı mimarisindeki etkilenmeleri yansıtmaktadır.

Üsküdar'daki Doğancılar Camisi'nin mezarlık duvarına yapılmış olan kuş köşkü, bulunduğu mekân bakımından ilgi çekicidir.

Hatice Gülnuş Valide Sultan tarafından 1710 yılında yaptırılan Üsküdar Valide Camisi, İstanbul'daki kuş köşklarinin en çarpıcı örneklerine sahiptir. Mihrap cephesindeki köşklar, duvarın içine oyulmuş pencereleri ve merdivenleriyle gerçek bir köşkü anımsatır. Ortasında altı köşeli bir yıldız motifli bulunan yuvarlak kemerli ve iki gözlü kuş köşkları caminin avluya bakan cephesinde yer alır. Avlu duvarındaki kuş köşkü zarif mimarisi, iri âlemleriyle adeta bir masal sarayının somutlaşan örneği gibidir.

Sultan III. Mustafa'nın 1760'ta inşa ettirdiği Üsküdar Ayazma Camisi değişik karakterlerdeki kuş köşklarinin bulunduğu bir açık hava müzesidir.

İstanbul'un dışında, Tokat ve Antakya Ulu Camileri, Niğde Kığılı Camisi, Amasya Sultan Beyazıt Camisi, Doğu Beyazıt İshak Paşa Sarayı Camisi, Hayrabolu Çorumu Mustafa Efendi Camisi, Nevşehir Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi, Merzifon Kara Mustafa Paşa Hanı, Zile Çarşısı Hamamı, Kayseri Şeyh Çeşmesi'nde de kuş köşkları bulunmaktadır.³

³ *Hürriyet 10 Şubat 2010, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde öğretim görevlisi Hayri Fehmi Yılmaz. Milliyet 19 Şubat 2010 Haber: Sibel Ertürk Kurtoğlu – AA.*

